

Gulyás Éva: Egy őszi pásztorünnep és európai párhuzamai. Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 42. Szolnok, 1986. 147 oldal, 34 kép, angol nyelvű összefoglaló.

Bartha Elek

Az őszi pásztorünnep magyarországi történetének és néprajzának kutatása nem áll előzmények nélkül, az utóbbi évtizedekben több hasonló tárgyú tanulmány, anyagközlés látott napvilágot. GULYÁS Éva kismonográfiája a magyarországi Vendel-kultusz alapos, filológiai pontosságú vizsgálatával az állatpatronus-tisztelet és a pásztorünnep hazai kutatásához kíván adalékokat szolgáltatni. A pásztorok őszi ünnepei sorába a korábbi Demeter és Mihály napi hagyományok mellé a barokk vallásosság idején, feltehetően délnémet hatásra, az egyház közvetítésével került be a Vendel-tisztelet. Templomokat építettek, szobrokat emeltek, harangokat szenteltek Vendel tiszteletére, s kultuszát az egyházi hagyomány ihletésére állatvédő, állatgyógyító motívumok jellemzik.

A kötet bevezetőjében a szerző a Vendel-kultusz magyar és nemzetközi szakirodalmának eddigi eredményeit összegzi. Külön fejezetben tekinti át a szent hazai tiszteletének emlékeit, kitér az eredet és az európai párhuzamok kérdésére is. A monográfia talán legértékesebb fejezete a Jászság Vendel-hagyományait dolgozza fel, s ebben a tekintetben elsődleges forrásnak számít. A kultusz legkülönfélébb megnyilvánulási formáit vizsgálja; a Vendel-mondák, a Vendel-társulatok, a szent naptári napjának szokásai s a tárgyi emlékek, a jászsági Vendel-oltárok, szobrok, a legfontosabb attribútumok egyaránt figyelmet kapnak ebben a fejezetben, csakúgy, mint a tájegység keresztnevadási hagyományai, amelyekben a Vendel név a XIX. században nagy népszerűségnek örvendett.

GULYÁS Éva kötete a magyar szakrális néprajzban hézagpótló munka. Újbold rairányította a figyelmet a vallásos folklór egy sajátos rétegére, s áttekintve az eddigi eredményeket, újabb jelentős anyaggal egészítette ki a témáról kialakult korábbi képet. Mindemellett a Vendel-kultusz, úgy tűnik, még korántsem tartozik a lezárt szakterületek közé, s még tartogat lehetőségeket és feladatokat a néprajzi kutatás számára.

Greyerz, Kaspar von (ed.): Religion and Society in Early Modern Europe 1500–1800. The German Historical Institute. London, 1984. 281 oldal.

Tüskés Gábor

Az angol és német történeti kutatások együttműködésének elősegítését egyik fő feladatának tekintő londoni Német Történeti Intézet 1981-ben angol, német, francia és amerikai kutatók részvételével konferenciát rendezett a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek termeiben. A konferencia középpontjában a vallás és társadalom kapcsolatának problémái, ezen belül a populáris vallásosság kora újkori, tehát a középkor végétől az ipari forradalomig terjedő időszak megnyilvánulásai álltak. Ez a tanulmánygyűjtemény az itt elhangzott előadások szövegének szerkesztett, az előadások utáni viták tanulságait is hasznosító változatait tartalmazza. A kérdéskör kutatása, mindhárom közelebről érdekelt európai országban jelentős múltra tekinthet vissza, kölcsönösen elismert, átfogó munka azonban a témában eddig nem született, ami már önmagában is indokolja a különböző kutatási irányzatok együttes bemutatását, illetve adott esetben konfrontálását. A 17 tanulmány szerzői között néhány vezető történész mellett néprajzkutatót és művészettörténest is találunk, ami a vállalkozás interdiszciplináris igényén kívül a megközelítések sokrétűségét is mutatja. Mindezen túl a kötet azért is érdemel megkülönböztetett figyelmet, mert a tanulmányok lényegében mindazokat a fontosabb módszertani problémákat felélelik, amelyek a populáris kultúra vallási vonatkozásainak történeti, néprajzi kutatásában az utóbbi évek során jelentkeztek.

A kötet a szerkesztői bevezető, valamint a vallásosság társadalomtörténeti értelmezéseinek historiográfiai áttekintését nyújtó összefoglaló jellegű tanulmány (R. C. TREXLER) kivételével a dolgozatokat négy fejezetre osztva tartalmazza, amelyek egyben jelzik a kutatás súlypontjait. Az első fejezet címe – *A vallás mint kulturális rendszer* – a vallásosság társadalomtörténeti kutatásában legáltalánosabban elfogadott értelmezési modellre utal, melynek széles körű elterjedése az antropológia hatásának köszönhető, s amely mögött az értelmezési problémák egész rendszere húzódik meg. Az ide sorolt két tanulmány a kalendáris szokások mindennapi életet szabályozó szerepéről (B. SCRIBNER) és az udvari kultúra hatásáról a városi középrétegek kultúrájára (H. LEHMANN) épp csak felvillant valamit a „kultúra” értelmezések széles skálájából, a kultúra és társadalom közti viszony sokrétű felfogásából, a vallásosságot mint magatartás-, illetve cselekvésformák és/vagy elképzelések rendszereként meghatározó vizsgálatokból, valamint az elit kultúra, illetve vallásosság és a populáris kultúra, illetve vallásosság modelljének ugyancsak sokat vitatott alkalmazási lehetőségeiből.

A népi kultúra és vallásosság reformja című második fejezet tanulmányai annak a folyamatnak az állomásait vizsgálják, amelyet a reformáció és az ellenreformáció indított el a széles társadalmi rétegek tradicionális kultúrájának és elképzeléseinek megváltoztatásával. Így például Peter BURKE az ellenreformáció időszakának szentjeit és szentté avatásait tipologizálja, s a szentek kulturális indikátor szerepének tükrében elemzi az elit és a populáris kultúra kapcsolatát. A fejezetben külön tanulmányok foglalkoznak a világi bíróságok kulturális közvetítő funkciójával (R. MUCHEMBLED), a francia forradalom „dekrisztianizációs” törekvéseinek a széles rétegekre gyakorolt eltérő hatásával (M. VOVELLE), valamint a svájci és német anabaptista mozgalom fejlődésének és az államegyházhoz való viszonyának összehasonlításával (K. DEPPERMAN). Mindezek a tanulmányok Jean WIRTH széles kitekintésű fogalomtörténeti és -használati analízisével együtt az evolúcionisztikus előfeltevéseken nyugvó, az antropológiából a történetírásba fogalomkölcsonzéssel átemelt és ott meglehetősen elterjedt akkulturációs tézis részletes bírálatát nyújtják, s a „reform”, illetve „akkulturáció” kifejezések átfogó alkalmazása helyett a folyamat lezajlásának regionális eltéréseire, a népi kultúra ellenállásának formáira, a különböző kulturális szintek interakciójára és eltérő ütemű fejlődésére irányítják a figyelmet.

A harmadik fejezet tanulmányai *Vallásosság mint társadalmi ellenőrzés* cím alatt egy másik elterjedt értelmezési modell alkalmazási lehetőségeinek határait keresik, amikor például a kulturális közvetítés és ezzel közvetve a társadalmi ellenőrzés XVI. század óta legfontosabb eszközeinek számító írni-olvasni tudás, ezen belül a bibliavásárlás felekezeti aránytalanságairól és ennek okairól alkotott tudományos toposzt vizsgálják felül (G. STRAUSS), a XVIII. századi württembergi protestantizmus erkölcsi életének és egyházfegyelmeinek példáján a széles rétegek és a hivatalos vallásosság közti távolság formáit és fokozatait mutatják be (M. SCHARFE), vagy pedig abszolutista rendszerű államok példáján a vallási tolerancia és a társadalmi, gazdasági, politikai változások, az állami berendezkedés legitimációs krízise közti kapcsolat alakulását szemléltetik (M. FULBROOK). A tanulmányok egyik érdeme, hogy a vallási jellegű normák és intézmények egyének és csoportok magatartását szabályozó szerepének bemutatásán túl súlyt helyeznek olyan kérdésekre is, mint például a szabályozás következtében megváltozott látszólag azonos magatartásformák mögött meghúzódó eltérő tudattartalmak problémája, a szabályozás hatásának társadalmi feltételei vagy a normarendszertől való lokális eltérések.

A *Vallásosság és közösség* utolsó fejezetcím természetesen sokkal átfogóbb annál, ami a kötet ide sorolt tanulmányaiban megjelenhet, mégis e dolgozatok jelentősége nem marad el a korábbi fejezetek mögött. A figyelem középpontjában itt a lokális vagy történeti közösségek (falu, egyházközség, egyházmegye, város), meghatározott helyi képződmények összehasonlító mikroszkopikus vizsgálata áll, melynek mindhárom nemzettörténeti antropológiai irányultságú historiográfiájában nagy hagyománya van. Ezek a tanulmányok akár a keresztszülő-intézmény szerepének XVI. századi gyökeres megváltozását (J. BOSSY), a vallásos társulatoknak a falusi társadalmat összetartó szerepét és az egyházi irányítással való konfliktusát elemzik (J.-P. GUTTON), akár a laikus vallásosság egyéb szervezeti formáiról (H. HÖRGER) vagy a vallásosságnak a középső és felső rétegek körében betöltött társadalmi funkcióiról szólnak (K. von GREYERZ), mind arra utalnak, hogy az ilyen mikrovizsgálatok számottevően hozzájárulhatnak a vallásosság mindennapi életben játszott szerepének megvilágításához, a vallásosság átalakulása, a kulturális horizontok, az erkölcsi felfogás, valamint a demográfiai, gazdasági, társadalmi változások közti összefüggések feltárásához, s ezzel közvetve az átfogó tendenciák megértését is elősegíthetik.

A kötet nemzeti műhelyeken túlmutató jelentőségét abban látjuk, hogy szemléletes példák mutatja be a vallási jelenségek történeti, néprajzi kutatásában használt legkülönbözőbb módszereket és azok korlátait, segít az értelmezési modellek előfeltételeinek tisztázásában, óvatosságra int az átfogó elméleti koncepciókkal, fejlődési sémákkal és absztrakt kategóriákkal kapcsolatban, és hogy mindezekon túl a kiterjedt forráskutatásra alapozott középtávú elméletek körültekintő alkalmazása mellett is állást foglal.

Wallfahrt – Tradition und Mode. Empirische Untersuchungen zur Aktualität von Volksfrömmigkeit. (Hrsg.): Scharfe, Martin, Martin Schmolze und Gertrud Schubert. Untersuchungen des Ludwig-Uhland-Instituts der Universität Tübingen 65. Bd. Tübinger Vereinigung für Volkskunde e. V. Tübingen, 1985. 246 oldal, 59 fekete-fehér fénykép.

Tüskés Gábor

A tudományos kutatás és az egyetemi oktatás átlagosnál szorosabb, hagyományos összefonódásának a német egyetemeken a néprajzi oktatás mai formáiban is több figyelemre méltó megnyilvánulása van. Így például a Német Néprajzi Társaságban állandó bizottság foglalkozik a tanulmányi kérdésekkel, s egyetemi oktatók részvételével rendszeres összejöveteleket tartanak, a me-